

3. Бевзенко Р.С. Акцессорность обеспечительных обязательств // М. СТАТУТ. 2013;

4. Дождев Д.В. Римское частное право: учебник, под общей редакцией В.С. Нерсесянца. М. Норма, 2008. С. 518;

5. Руденко Е.Ю., Каунов А.М. Вопросы акцессорности независимой гарантии // Власть Закона. 2016. № 1. С. 117 – 122;

6. Торкин Д.А. Непоименованные способы обеспечения обязательств: Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Тюмень, 2005. https://new-disser.ru/_avtoreferats/01002832138.pdf (дата обращения 27.12.2020);

7. Пункт 40 Постановления Пленума Верховного суда Российской Федерации от 22.11.2016 № 54 "О некоторых вопросах применения общих положений Гражданского кодекса Российской Федерации об обязательствах и их исполнении" - <https://base.garant.ru/71547148/> (дата обращения 27.12.2020);

8. Пункт 11 Обзора судебной практики разрешения споров, связанных с применением законодательства о независимой гарантии, утвержденного Президиумом Верховного Суда Российской Федерации 5 июня 2019 года - <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/72160336/> (дата обращения 27.12.2020).

Чернищук Н.В.

*кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры права
Винницького національного аграрного університету*

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ ПІД ВПЛИВОМ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПРОТЯГОМ 20-Х РР. ХХ СТ.

Анотація. Статтю присвячено проблемам розвитку української етнології під впливом політики радянської влади у 1920-х рр. У статті проаналізовано основні принципи здійснення політики радянської влади у сфері науки, її відносини із науковими інституціями та науковцями як соціальним прошарком. Розглянуто основні здобутки української етнології у означений період, процес її інституціоналізації та теоретико-методологічного становлення, а також особливості її розвитку у загальноєвропейському контексті. Автором проаналізовано еволюцію політики більшовицької влади в напрямку посилення контролю над професійною діяльністю та особистим життям українських науковців-етнологів. Було зроблено висновки про те, що певна лібералізація політики радянської влади у сфері науки у 1920-1927 рр. сприяла появі великої кількості нових етнографічних досліджень та виходу української етнології на якісно новий рівень розвитку.

Ключові слова: етнографія, етнологія, Українська Академія Наук, Народний Комісаріат освіти УСРР, Етнографічна комісія.

1920 рр. минулого століття називають «золотою добою української гуманітаристики», а для української етнології 1920-ті роки стали епохою, за якої ця наукова галузь вийшла на якісно новий рівень розвитку. Завершення Першої світової війни та крах консервативних європейських монархій, поширення нових соціально-політичних віянь та ідеологій, величезний науково-технічний поступ – ці та інші глобальні явища створили передумови для суттєвої модернізації наукових підходів у соціогуманітарній сфері загалом й зокрема в етнології та соціальній антропології. Специфіка розвитку гуманітарних знань в Україні визначалася кількома характерними тенденціями. По-перше, Українська національна революція 1917-1921 рр. породила величезну хвилю зацікавлення історичним минулим та культурною спадщиною українського народу. Заснування Всеукраїнської Академії наук і цілої низки навчальних та наукових закладів, бурхливий розквіт книговидавництва – усе це сприяло розбудові наукової інфраструктури. По-друге, поразка проукраїнських сил призвела до того, що значна частина національної наукової еліти опинилася за кордоном, насамперед у європейських країнах. Там, попри соціально-побутові негаразди, перед

дослідниками відкривалися величезні перспективи та можливості у сприйнятті найсучасніших здобутків європейської науки. У середині 1920-х отримують можливість повернутися з еміграції та плідно працювати в Україні, застосовуючи отриманий за кордоном досвід, такі науковці як М. Грушевський, К. Грушевська, М. Драгоманов, М. Лисенко, Ф. Вовк, Г. Павлуцький, К. Широцький, Є. Кагаров та інші. Багато в чому це було зумовлено особливостями політики радянської влади у сфері науки і культури, яка в 1920-х рр. проходила через певний період лібералізації, що надавало українським дослідникам певну автономію та створювало можливості для проведення незалежних досліджень.

В Російській імперії найбільш потужними центрами етнологічних досліджень були університети, які виконували не лише функцію вищих навчальних закладів, а й проводили науково-дослідну роботу та підготовку висококваліфікованих наукових кадрів. Це були, насамперед, Київський, Харківський та Новоросійський імператорські університети. Однак, із утворенням УСРР більшовицька влада провела реформу вищої освіти, згідно з якою у 1920 р. вищезгадані навчальні заклади були ліквідовані,

а на їх основі було створено інститути народної освіти (ІНО), наукові дослідження у яких не проводились. Таким чином, місце головного наукового осередку на території України відійшло до Української академії наук, створеної 14 листопада 1918 р. згідно з законом, підписаним гетьманом П. Скоропадським. Ініціаторами заснування Академії виступили науковці, при цьому її було створено як самоврядну установу, яка керувалася власним Статутом, водночас отримуючи державне фінансування. Із 1907 р. у Києві діяв інший науковий осередок – Українське наукове товариство, яке не було державною установою, і фінансувалось із членських внесків та пожертв меценатів. Втім, через складну фінансову ситуацію на початку 1920-х рр. Товариство діяло не надто активно, багато його членів почало роботу у складі УАН. Після встановлення влади у Києві більшовики не створювали власної наукової інституції, натомість почали досить активно співпрацювати з УАН. Багато в чому це трапилось завдяки ініціативі самих вчених, зокрема неодмінного секретаря Академії А. Кримського, які позиціонували Академію як аполітичну інституцію і намагалися встановити контакт та отримати підтримку і фінансування влади при кожній її зміні. Так, за результати зустрічі А. Кримського із наркомом освіти В. Затонським був оприлюднений наказ Наркомату освіти про передачу у власність УАН приміщення та садиби колишнього пансіону графині Левашової від 11 лютого 1919 р. Саме цю дату радянська влада згодом почала використовувати як дату заснування УАН, приписуючи собі заслугу її створення. Першим комплексним документом більшовицького уряду, який безпосередньо регулював роботу Академії, стала спеціальна постанова РНК УСРР «Про Українську академію наук» від 25 січня 1921 р. Постанова містила 6 пунктів, 4 з яких узагальнювали попередні розпорядження уряду щодо матеріального забезпечення діяльності Академії: за УАН закріплювались приміщення пансіону Левашової, а також Першої київської гімназії та друкарня, передбачалось виплата заробітної платні співробітникам, забезпечення папером для наукових видань тощо. Водночас останні два пункти передбачали значне обмеження автономії УАН та її адміністративне підпорядкування наркомату освіти, на який покладалось завдання розробити новий Статут УАН. До того ж, на посаду президента Академії, яка до цього була виборною, урядом було призначено А. Кримського. Після ухвалення РНК УСРР наприкінці січня — на початку лютого 1921 р. постанов «Про Українську академію наук» і «Про науку та вищі школи» наркомат освіти на чолі з Г. Гриньком почав більш активно втручатися у роботу Академії[29, с. 29-31]. Так, було проведено процедуру включення УНТ до складу УАН, адже це значно спрощувало контроль над діяльністю філій та самоврядних об'єднань Товариства, яке до цього не отримувало державного фінансування та певною

мірою перебувало в опозиції до діяльності Академії, структура якої передбачала жорстку вертикаль в управлінні. Також з ініціативи Г. Гринька почався процес розробки нового Статуту Академії, в якому брали участь партійні урядовці та академічні працівники. Головою Комісії з розробки Статуту було призначено А. Кримського. Процес обговорення проекту нового статуту та об'єднання УНТ з УАН проходив непросто: комісія та підкомісії збирались 14 разів, а Г. Гринько спеціально приїздив до Києва для погодження положень Статуту. Після об'єднання Товариства із Академією 1 червня 1921 р. і 14 червня Раднарком УСРР спеціальною постановою ухвалив новий Статут Академії. Згідно з ним Академія дістала назву Всеукраїнської, також було підтверджено її статус вищої наукової установи. Водночас, автономія Академії була суттєво обмежена: вона безпосередньо підпорядковувалась Наркомату освіти УСРР, який отримав право затверджувати керівництво ВУАН, як і всіх академіків. Замість Спільного зібрання, яке раніше вирішувало ключові питання діяльності Академії, утворювалась Рада ВУАН, до складу якої в обов'язковому порядку входили працівники наркомату освіти[15, с.125-126].

Незважаючи на затверджений Статут та численні спроби з боку уряду реформувати систему управління ВУАН та впливати на кадрову політику, протягом 1921-1928 рр. Академії вдавалось зберігати відносну автономію завдяки активним зусиллям членів ВУАН, які намагались відстояти свої академічні свободи та проводити незалежні дослідження та в цілому дотримуватись закладених ще у 1918 р. принципів. Всупереч ухваленому Статуту аж до початку 1930-х рр. відбувались не засідання Ради ВУАН, а, як і раніше, засідання Спільного зібрання. Саме в цей період протягом 1920-1925 рр. було створено більшість наукових етнографічних центрів в системі ВУАН: Етнографічну комісію ВУАН (1921 — 1933) під головуванням академіка Андрія Лободи, Кабінет антропології та етнології імені Ф. Вовка (1921 — 1934), Кабінет примітивної культури кафедри історії України (1925—1933) під керівництвом Михайла Грушевського, Кабінет музичної етнографії (1922 — 1933) під керівництвом Климента Квітки, Краєзнавчу комісію (1922). Як складові частини Етнографічної комісії почали діяти Кабінет вивчення національних меншин і Кабінет монографічного вивчення села[14, с. 26]. Також внаслідок реорганізації системи освіти у 1921-1922 рр. на заміну дослідницьким інституціям при вищих навчальних закладах було створено систему науково-дослідних кафедр. Їх було організовано в тих містах, де були розташовані вищі або наукові інституції. Кафедри мали певну спеціалізацію та розробляли насамперед теми, визначені урядом. Кафедри підпорядковувались Науковому комітету, що затверджував штати та фінансування кафедр, а наукова робота йшла у контакті із ВУАН. Надзвичайно вагому роль у

розвитку етнології та краєзнавства, дослідженні історії місцевих промислів, традицій та звичаїв національних меншин, укомплектуванні регіональних архівів та музеїв, проведенні експедицій відіграли наукові товариства та регіональні комісії при ВУАН. Найбільші наукові товариства виникли у Харкові, Полтаві та Катеринославі, а також у ряді інших міст. Вони об'єднували місцевих науковців, студентів, інтелігенцію, службовців та формувалися здебільшого на базі навчальних закладів, музеїв, архівів[26, с.34-35]. Активну роботу проводив Музей антропології та етнології ім. Ф. Вовка (з 1922 р. – Кабінет), заснований у 1921 р. Серед ініціаторів створення Музею був учень Ф. Вовка О. Алешо, який став його директором, а також А. Носів, А. Онищук, М. Гайдай, Ю. Павлович, Н. Заглада, Л. Шульгина, Л. Демущкий та інші. О. Алешо привіз із Петрограда до Києва велику бібліотеку та фототеку Ф. Вовка, яка і стала основою для Музею. Саме Кабінет антропології та етнології започаткував стаціонарні дослідження, монографічні описи старовинних сіл, організував етнографічні виставки, широке збирання етнографічних експонатів для Музею, а також підготував три книги «Матеріалів до етнології». Вагому роль у розвитку етнології та фольклористики відіграло Етнографічне товариство, створене 13 січня 1925 р. при Кабінеті антропології та етнології ім. Ф. Вовка. Товариство діяло на громадських засадах і у 1928 р. отримало назву Всеукраїнського етнографічного товариства (ВУЕТ). Воно об'єднало громадські етнографічні осередки з різних частин України, налічуючи більше 160 членів. У Києві та областях філіали Товариства залучали до дослідної роботи місцеву інтелігенцію, вчителів, лікарів, які активно займалися збиранням фольклорно-етнографічних матеріалів. Члени ВУЕТ проводили спеціальні безкоштовні курси для навчання збирачів-аматорів, а також організовували презентації етнографічних видань. У роботі товариства активну участь брали такі фахівці-етнологи як А. Онищук, Л. Шульгина, Н. Малеча, Н. Заглада, Д. Щербаківський. Завдяки їх активній діяльності було опубліковано велику кількість монографій, статей та фольклорно-етнографічних матеріалів[14, с. 38-39].

Вивченням питань етнографії та фольклористики займалися і суто історичні установи ВУАН та науково-дослідні кафедри. Важливе значення в цьому контексті відіграла робота Історичної секції, створеної при Історико-філологічному відділі у 1921 р. Під керівництвом Історичної секції працювала Науково-дослідна кафедра історії України, при якій розгорнув роботу Кабінет примітивної культури та її пережитків у побуті й фольклорі народу, Культурно-історична комісія, Комісія історичної пісенності та інші історичні гуртки й товариства[6, с. 54-56]. Секція видавала часописи та збірники: «Україна» «Наукові записки Історичної секції ВУАН», «Записки Історико-філологічного відділу ВУАН», «Первісне

громадянство та його пережитки на Україні». Керував Історичною секцією, як і іншими її підрозділами, Михайло Грушевський.

Загалом період 1920-х рр. позначився виходом української етнології на якісно новий рівень інституціалізації. Зокрема, в цей період почали виходити численні етнологічні періодичні видання: «Етнографічний вісник», «Бюлетень Етнографічної комісії», «Бюлетень кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка», «Матеріали до етнології», «Первісне громадянство», «Побут» тощо. З них найбільшу цінність мають журнали «Етнографічний вісник», який виходив за редакцією А. Лободи та В. Петрова, а також «Первісне громадянство», редактором якого була К. Грушевська. Відмінність цих видань полягала у тому, що на їхніх сторінках друкувалися аналітичні опрацювання фольклорно-етнографічного матеріалу, методологічні роботи, рецензії на європейські та американські етнологічні дослідження, оригінальні праці західних науковців тощо[21, с. 215]. «Етнографічний вісник» та «Первісне громадянство» в умовах недостатнього фінансування наукової галузі загалом й видавничої справи зокрема, стали головною платформою для публікації досліджень українських етнологів. Десять книг «Етнографічного вісника» характеризують наукові напрями української етнологічної школи. В першій книзі було вміщено статті: А. Лободи — «Сучасний стан і чергові завдання української етнографії»; К. Квітки — «Музична етнографія на заході»; О. Пчілки — «Українські народні легенди останнього часу»; В. Петрова — «Спроби монографічного дослідження села» та ін. Публікувалися й огляди, критика та бібліографія. У наступних виданнях «Етнографічного вісника» члени Етнографічної комісії робили огляди зарубіжних видань, рецензували праці німецьких, чеських, англійських, французьких учених. З'явилися теоретичні статті «Мітологема сонця в українських народних віруваннях та візантійсько-геліністичний культурний цикл» В. Петрова, «Обряди збору врожаю у слов'янських народів у найдавнішу добу розвитку». Н. Дмитрук помістив свою публікацію про голод в Україні 1921 р. П'ята книга «Етнографічного вісника» стала ювілейним збірником на пошану академіка Дмитра Багалія з нагоди 70-ї річниці від дня народження та 50-х роковин наукової діяльності. В ній опублікували свої матеріали такі видатні вчені, як Дмитро Зеленін, В'ячеслав Камінський, Дмитро Яворницький, А. Носов та інші [6, с.116].

Етнографічна комісія, поширивши безкоштовно серед населення програми для збирання народних звичаїв, прислів'їв, вірувань, дитячих забавок, народних знань тощо, створила широку мережу кореспондентів. Загалом було розіслано понад шість тисяч примірників різних програм. У кінці 1920-х років із Комісією співпрацювали більше десяти тисяч збирачів-аматорів. Було зібрано фактичний матеріал

передусім з різних ділянок традиційної культури українців та національних меншин з різних регіонів України. У розробці теоретико-методологічних проблем етнології особлива роль належала часопису «Первісне громадянство», який згідно задуму М. Грушевського мав відігравати роль своєрідної лабораторії для апробації новітніх дослідницьких методик етнологічних досліджень. Як зазначає І. Матяш, часопис «Первісне громадянство» одразу привернув увагу науковців в Україні та за її межами[21, с. 217].

Таким чином, протягом 1920-х рр. із ВУАН, науково-дослідних кафедр та пов'язаних із ВУАН наукових товариств склалась широка мережа наукових установ в Україні, які займались розробкою питань етнології та фольклористики, проводили польові дослідження, залучали до роботи дослідників-аматорів, публікували велику кількість видань. Незважаючи на численні спроби реорганізації та втручання в роботу академії з боку уряду, політика більшовицької влади в цілому була сприятливою для роботи вчених. Уряд активно співпрацював з ВУАН, надавав приміщення та друкарні, забезпечував їх папером для публікації монографій та періодичних видань, виплачував заробітну платню членам академії, фінансував етнографічні експедиції (багато з яких, щоправда, мали не виключно дослідницький, а й пропагандистський характер), надавав пільги на поштові послуги для потреб Академії, що було особливо актуально для роботи Етнографічної комісії, яка проводила листування зі своїми респондентами у досить великих обсягах.

На тлі порівняно лояльного ставлення більшовицької влади до ВУАН як до наукової інституції, кардинально вирізнялась політика влади щодо вчених як соціального прошарку. Основні засади ставлення більшовиків до «буржуазних спеціалістів», як вони називали вчених дореволюційної школи, можна чітко прослідкувати у програмних документах РКП(б). Вони однозначно вважалися ворожим буржуазним прошарком, чий контрреволюційні наміри необхідно було нещадно придушувати. З іншого боку, радянська влада не ставила перед собою завдання винищення «буржуазних спеціалістів» з виключно утилітарних міркувань. Так, на VIII з'їзді РКП(б) у березні 1919 р. було ухвалено документ, в якому для втілення головних завдань радянської влади приписувалось широко і всебічно «використовувати спеціалістів науки та техніки» [8, с.382].

Програма допускала, що на деякий час має бути збережене більш високе винагородження спеціалістів і навіть система премій для них, «щоб вони могли працювати не гірше, а краще, ніж раніше» [8, с.384]. Саме тому науковці, особливо ті, які були пов'язані із УАН, опинились у певною мірою кращому становищі, ніж інші «вороги пролетаріату». Як зазначав С. Тимошенко, тоді вважалося, що «зв'язок із Академією може служити якимсь захистом в цей тривожний час» [30, с.164].

Багато наукових працівників намагались отримати якусь посаду в Академії. Так, для захисту майна (здебільшого помешкань) академіків від реквізицій уряд видавав спеціальні «охоронні грамоти». Зрештою був виданий Декрет РНК УСРР за підписом Х. Раковського «Про охоронні грамоти для академіків і директорів установ УАН». В ньому констатовалось, що УАН має особливе значення для розвитку науки в Україні, тому помешкання та майно членів Академії та їх родин не підлягали конфіскації. Право видавати «охоронні грамоти» мав Президент УАН. На жаль, «охоронні грамоти» не завжди рятували майно вчених, тому А. Кримський, виписуючи їх, часто вдавався до хитрощів, позначаючи квартири академіків як приміщення різних установ УАН, а майно, що знаходилось в помешканнях «державним майном вищої наукової установи УСРР» [1, с. 494].

З іншого боку, у публічному дискурсі «буржуазні спеціалісти» однозначно потрапляли до переліку ворогів пролетаріату. Згідно детальної класифікації одного із теоретиків більшовизму М. Бухаріна, цими групами ворогів, що «неминуче» ведуть активну боротьбу проти пролетаріату і атаки яких треба було відбити, а їх самих придушити, були: 1) паразитуючі верстви (колишні поміщики, рантьє, буржуа-підприємці), торгові капіталісти, спекулянти, біржовики та банкіри, 2) адміністративна аристократія (великі бюрократи, генерали, архієреї), 3) буржуазні підприємці-організатори та директори (організатори трестів та синдикатів, найбільші інженери, винахідники, «зв'язані безпосередньо із капіталістичним світом»), 4) кваліфікована бюрократія (цивільна, військова та духовна), 5) технічна інтелігенція і інтелігенція взагалі, 6) офіцерство, 7) велике заможне селянство, 8) середня та почасти дрібна міська буржуазія, 9) духовенство [7, с. 140]. Науковці старої школи підпадали від визначення ворогів пролетаріату відповідно до кількох пунктів відразу. Саме тому залучати їх до роботи можна було лише за умови спільної з робітниками праці під керівництвом «свідомих комуністів», що мало сприяти «сприяти взаємному розумінню та зближенню роз'єднаних капіталізмом працівників фізичної та розумової праці». При цьому, Ленін ставлячи завдання підпорядкування «буржуазних спеціалістів» пролетаріату, зауважував, що їх можна використовувати як «по-старому, по-буржуазному (тобто за високу платню), або по-новому, по-пролетарськи...» [18, с.168] (тобто за допомогою примусу). Основним методом все ж вважався позазаконний примус — насильство. Це прямо впливало із доктринального положення про «диктатуру пролетаріату». Революційне насильство пролетаріату проти буржуазії для її знищення В. Ленін визнавав природним правом колишніх пригноблених класів [19, с.241-242], а за визначенням Бухаріна, вороги пролетаріату підлягали «концентрованому насиллю». За кілька днів до відкриття VIII з'їзду РКП(б), на засіданні Петроградської ради у доповіді про внутрішню та

зовнішню політику Раднаркому Ленін утилітарно-прагматично наголошував на необхідності застосування насильства при «використанні» старих буржуазних спеціалістів. Заслуговує на увагу вживана ним відповідна лексика: «ми їх повинні використовувати у всіх галузях будівництва», «ми користуємось тим матеріалом, який нам залишив старий капіталістичний світ», «старих людей ми ставимо в нові умови, оточуємо їх відповідним контролем, піддаємо їх пильному наглядові пролетаріату та змушуємо виконувати необхідну нам роботу». «Тут необхідне насильство насамперед», — робив він висновок[19, с. 5-6]. Усіх спеціалістів було взято на облік і позбавлено права вільно залишати службу або місце проживання. На засіданнях політбюро ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У вузькому колі більшовицьких очільників часто вирішувались доленосні для українських науковців питання: кадрові призначення, порядок відзначення ювілеїв визначних науковців, видавались або не видавались дозволи на арешт або звільнення з-під арешту чи заслання, висилку за кордон або, навпаки, про повернення із еміграції тих або тих діячів, розглядалися персональні справи[16, с. 131].

Серед гострих питань, які вирішувались партійним керівництвом було питання закордонних відряджень та контактів із закордонною наукою в цілому. Відрядження здійснювались з ініціативи самих науковців, а процес отримання дозволу на відрядження був надзвичайно складним. З особливою прискіпливістю ставилися більшовики до українських вчених-гуманітаріїв, зокрема етнологів та істориків. Майже рік знадобився керівниці Кабінету примітивної культури при Науково-дослідній кафедрі історії України ВУАН К. Грушевській на отримання всіх дозволів для наукової подорожі до Європи власним коштом. Ще у 1926 р. Укрнаука дала згоду на виїзд дослідниці до Франції, Німеччини та Австрії для ознайомлення з найновішими дослідженнями первісної культури й фольклору та поповнення бібліотеки Кабінету. Вкінці січня 1927 р. до Київського окрвиконкому з цього приводу надійшло клопотання за підписом заступника наркома освіти Я. Ряпна, а через майже два місяці вчена отримала офіційного листа від Всесоюзного товариства культурних зв'язків із закордоном, що був створений для контролю за міжнародними контактами радянських громадян, із пропозицією доповісти про час, маршрут і мету поїздки. Сам дозвіл від Наркомосу та паспорт К. Грушевська отримала аж восени 1927 р. У Парижі К. Грушевська ознайомилася з діяльністю Французького етнологічного інституту при Паризькому університеті, прослухала спеціальний курс з методології етнологічних досліджень, брала участь у семінарських заняттях, простудіювала і придбала для Кабінету примітивної культури програми і підручники Інституту, домовилася про регулярне постачання періодичних видань[20, с.191]. К. Грушевська, яка не лише ознайомила українських науковців із новітніми досягненнями

європейської науки в таких осередках, як Париж, Берлін, Відень, але й підштовхнула західноєвропейських вчених до зацікавлення науковими планами та досягненнями українських науковців. Як зазначає В. Борисенко, на прохання Лондонського антропологічного Інституту К. Грушевська підготувала для порівняльного аналізу «Програму збирання матеріалів до українського народного сонника»[5, с. 81]. Незважаючи на те, що закордонне відрядження К. Грушевської було здійснене власним коштом дослідниці, у подальшому радянська влада усіяло перешкоджала відвідуванню українськими ученими європейських країн, побоюючись їхньої можливої втечі закордон.

Дуже часто запити на відрядження для українських науковців відхиляли, незважаючи на запрошення від авторитетних зарубіжних інституцій. Зокрема, було відмовлено у закордонному відрядженні для участі у VI Міжнародному конгресі істориків в Осло академіку М. Грушевському та професору М. Слабченку — навіть попри те, що обидва були включені до складу радянської делегації на конгрес. М. Грушевського не пустили до Німеччини для участі у так званому «Російському тижні істориків», що був організований у Берліні у жовтні 1928 р. Німецьким товариством для вивчення Східної Європи. Натомість на цих форумах Україну представляли марксистські історики. Українські науковці також не отримали дозволу на участь у Празькому етнографічному конгресі, що проводився у жовтні 1928 р., Брюссельській виставці народного мистецтва, для якої співробітники Культурно-історичної комісії підготували предмети народного культу, іграшки, костюми та інші речі для організації українського етнографічного відділу виставки, та на інші міжнародні форуми[29, с. 31-33]. Як згадує Н. Полонська-Василенко, у 1929 р. на з'їзд філологів до Праги було запрошено В. Петрова, «але НКО не дав дозволу»[27, с. 99]. Відмова від надання дозволу на відрядження найчастіше обрuntuювалась економією валютних коштів.

Не менш скрупульозно влада контролювала візити іноземних вчених до України. Саме урядовці визначали, кому дозволити візит, а кому відмовити, планували програму візиту та визначали обмежене коло спілкування для гостей. Окремою великою проблемою було завезення наукової літератури з закордону, що стикалось із безліччю перешкод — від нестачі валютних коштів на закупівлі іноземних видань та обкладення їх великим митом, що часом перевищувала вартість книг, до цензурних обмежень, які призводили до затримки книжок або навіть до недопускання їх до вчених, а також відсутність певний час поштових конвенцій між СРСР та іншими державами, зокрема із Польщею. До українських вчених вона надходила кружним шляхом — через Москву, де оглядалась, перепаковувалась і лише потім пересилалась на адресу науково-дослідних установ УСРР.

ВУАН намагалась відстояти свою автономію у придбанні літератури та майна на виділені для цього у академічному бюджеті кошти та закупати все потрібне їй самостійно. Через труднощі в отриманні необхідної для нормальної праці наукової літератури вчені вдавалися до обхідних маневрів. Ті з них, які отримували дозвіл на виїзд за кордон, водночас користалися можливістю купити на місці необхідні книжки та часописи та привезти їх до академічних бібліотек і власних книгозбірень. Важливими були й персональні контакти із представниками радянських дипломатичних місій та консулатів[29, с. 34-35].

Незважаючи на вищезгадані значний ідеологічний тиск та перешкоди у доступі до провідних досягнень світової етнологічної думки, українська етнографічна наука була значною мірою інтегрована до європейського наукового простору. Українські дослідники стежили за новинками наукової літератури, які видавалися у провідних європейських країнах, осмислювали методи й підходи, які застосовувалися науковцями різних країн, пропонували власні ідеї щодо їх удосконалення. Так, зокрема, С. Музиченко відзначає, що Етнографічна комісія ВУАН підтримувала контакти та здійснювала обмін науковою літературою з Віденським народознавчим товариством (Австрія), Інститутом для вивчення Східної Європи (Італія), Берлінським товариством антропології, етнології та праісторії, Лейпцігським народознавчим Інститутом (Німеччина), Інститутом для вивчення слов'янства (Франція), Португальським товариством антропології та етнографії, Фінно-угорським науковим товариством (Фінляндія), Норвезьким народознавчим інститутом, Етнографічною комісією Польської академії наук та багатьма іншими. Зарубіжні дослідники цікавилися працями українських народознавців й неодноразово зверталися з проханням подавати у виданнях Комісії широке резюме німецькою або англійською мовами[22, с.74]. Саме в таких умовах в 1920-х рр. почався новий етап реформування теоретико-методологічних засад української етнології.

Найбільш активно теоретико-методологічні напрацювання західноєвропейської науки застосовували ті українські науковці, які мали можливість ознайомитися з роботою зарубіжних наукових центрів під час навчання, наукових відряджень або вимушеного перебування в еміграції. Це стосується, зокрема, таких учених як М. Драгоманов, М. Лисенко, Ф. Вовк, Г. Павлуцький, К. Широцький, М. Грушевський, К. Грушевська, Є. Кагаров та деяких інших. Так, М. Грушевський був автором низки наукових праць, присвячених теоретико-методологічним аспектам етнології[31, с. 24-25]. На сторінках монографії «Початки громадянства» учений вперше в українській науці подав синтез світової етнологічної думки. Сам М. Грушевський вважав найбільш перспективною французьку соціологічну школу Е. Дюркгейма, яка на той час продовжувала

традиції європейського еволюціонізму[13, с.114-116]. На сторінках своїх фольклорно-етнографічних досліджень М. Грушевський активно застосовував концепції цієї школи щодо колективних уявлень, соціальної солідарності, до логічного мислення тощо[17, с.107]. З іншого боку, користуючись своїм незаперечним науковим авторитетом в українському науковому середовищі, М. Грушевський своїми працями сприяв зростанню інтересу вітчизняних дослідників до перспективних наукових ідей і накреслив нові напрямки досліджень, які розроблялися його учнями й послідовниками, у тому числі в ході польової етнографічної роботи[9, с.34-35].

Упродовж досліджуваного періоду навколо установ Всеукраїнської Академії наук сформувалося ціле покоління молодих дослідників-етнологів, серед яких були як блискучі збирачі польового етнографічного матеріалу, так і учені-аналітики, чії праці демонструють найвищий рівень тогочасної етнологічної теорії. Серед них слід згадати насамперед К. Грушевську, К. Копержинського, Є. Кагарова, А. Лободу, В. Петрова, К. Штепу, А. Кримського та інших. У науковому середовищі відбувалися активні пошуки найбільш ефективних теоретико-методологічних підходів та методів опрацювання джерел[31, с. 22].

Починаючи 1924 р. більшовики поновили активні спроби врешті підпорядкувати Академію зокрема підтримуючи і експлуатуючи внутрішні конфлікти серед членів Академії. Найбільш знаковим і деструктивним для ВУАН став конфлікт між М. Грушевським, який у 1924 р. повернувся з еміграції і очолив Історичну секцію Історико-філологічного відділу, Археологічну комісію та кілька інших підрозділів. Ще у 1923 р. під час переговорів з владою щодо повернення Грушевського до України, уряд пообіцяв йому пост президента Академії, що врешті виявилось маніпуляцією. Водночас Історико-філологічним відділом на той час керував А. Кримський, секретарем відділу був Єфремов. Стосунки між Грушевським та Кримським на той час вже були досить напруженими, адже Грушевський, зважаючи на його авторитет, не міг примиритися з другими ролями в академії, а також з позицією Кримського за його причетність до розформування УНТ. Зі свого боку, Кримський не міг пробачити Грушевському критику та недобррозичливі висловлювання щодо Академії та її співробітників на початку її діяльності. Боротьба за владу в Академії між Грушевським та його прибічниками з одного боку та групою Кримського-Єфремова – з іншого – заохочувався і підтримувався центральною владою, яка на той час перебувала в Харкові. А. Кримський завжди працював над збереженням доброзичливих стосунків з більшовиками для забезпечення життєдіяльності Академії. Водночас, Грушевський по приїзду також активно почав користуватися своїми зв'язками із владою, що лише поглибило конфлікт.

За свідченнями Полонської-Василенко: «Становище в Академії погіршувало те, що користаючись з дружніх зв'язків у Харкові, М.С. Грушевський, оминаючи Президію Академії, Відділу і Спільного зібрання, мав постійні стосунки з О. Шумським, і взагалі Харківським урядом...»[27, с.46]. На 1927 р. напруга у конфлікті між М. Грушевським та А. Кримським і С. Єфремовим зменшилась. Крок назустріч супротивникам зробив М. Грушевський, який став усвідомлювати, що постійні чвари та численні конфронтаційні «осібні гадки», висловлені ним, авторитету йому недодають. Проте можливість об'єднання двох груп у ВУАН у плани урядовців не входила. 13 грудня 1927 р. політбюро ЦК заслухало доповідь М. Скрипника про становище у ВУАН та ухвалило «визнати неприпустимим утворення єдиного фронту між Грушевським, Єфремовим і Кримським». А за два тижні на засіданні політбюро ЦК КП(б)У за участі секретаря ЦК ВКП(б) В. Молотова була ухвалена директива наркомосу М. Скрипнику, де були деталізовані дії Наркомосу щодо підпорядкування ВУАН. Йшлося про підтримку лояльних до більшовиків науковців та залучення їх до складу президії, відсторонення С. Єфремова і А. Кримського від керівництва Академією наук, і недопущення до керівних посад Грушевського з іншого боку. Примирення двох ворогуючих груп відбулось у 1928 р., але воно не врятувало Академію[24, с. 355 – 359].

Паралельно із перевірками та процесом реформування структур Академії проводилась цілеспрямована робота щодо формування громадської думки та дискредитації вчених в академічних колах, боротьби з «українським буржуазним націоналізмом» та «псевдомарксизмом». Найбільших переслідувань зазнавали саме вчені-гуманітаристи, зокрема співробітники Історико-філологічного відділу. Впродовж 1928 р. відбувалося публічне шельмування Грушевського, Кримського, Єфремова, Багалія та багатьох інших вчених. В цей період популярним та дієвим методом розправи з науковцями стає так зване «концентричне цькування». Інтелектуалів змушували викривати одне одного й навіть самих себе шляхом «самокритики» і каяття за попередні помилки. Показовим випадком стало наукове і політичне викриття А. Кримського В. Петровим за його збірку «Розвідки, статті та замітки». У книзі розглядалися в першу чергу етнографічні питання, тому викриття належало зробити саме комусь із етнографів [3, с.76].

Віктор Петров був представником молодшого покоління працівників Академії наук. Він мав добру освіту, володів іноземними мовами та розумівся у сучасних йому наукових напрямках в етнології. У 1924 р. став секретарем Етнографічної комісії, яку очолював його наставник А. Лобода. З 1927 р. у зв'язку з хворобою Лободи, Єфремов фактично керував роботою Етнографічної комісії, редагував різноманітні її видання, зокрема був

редактором «Етнографічного вісника». Протягом 1920-х опублікував величезну кількість досліджень, рецензій, заміток з етнографії. Для української науки важливе значення мали такі статті В. Петрова як «Місце фольклору в краєзнавстві», «Старий і новий побут на селі. З етнографічних спостережень», «Міфологема сонця в українських народних віруваннях і візантійсько-геленістичний культурний цикл», «Кузьма-Дем'ян в українському фольклорі» та ін. Також наукові інтереси вченого поширювалися і на проблеми історії української етнографії. У низці своїх публікацій він звернувся до життя і творчості відомих українських учених М. Сумцова, В. Гнатюка, Д. Яворницького, відзначив їх вагомую роль у розвитку наукового знання та формуванні сучасної української етнографії. Наприкінці 1920-х рр. Етнографічна комісія під керівництвом А. Лободи і В. Петрова отримала вказівку зосередитися на фольклорі новочасних «трудящих», будівників Дніпрельстану тощо. Але Петров не лише виконував соціальні замовлення, а й намагався розробляти набагато складніші і більш цікаві теми. Йому вдавалося зберігати приязні стосунки з більшовицькою владою, і водночас проводити незалежні дослідження. Етнографічна комісія систематично відряджала Петрова у відрядження до Москви та Ленінграда, він підтримував тісні особисті зв'язки з рядом російських вчених[2, с.684-685].

Успіхи комісії та її співробітників під керівництвом Петрова високо оцінювалися тогочасним науковим загалом і навіть вважалося, що Україна «задає тон» у галузі етнографії та фольклористики у СРСР. Так, 17 березня 1927 р. на річних зборах Державного російського географічного товариства в Ленінграді було ухвалене рішення про нагородження В.Петрова малою срібною медаллю. Із цього приводу 19 квітня йому було надіслано лист-повідомлення за підписом тогочасного президента товариства І. Шокальського. Також за роботу Етнографічної комісії золотою медаллю був нагороджений А.Лобода, а В.Камінський за свою індивідуальну працю отримав золоту медаль від АН СРСР. У наступному, 1928 р., В.Петрова було обрано дійсним членом Державного російського географічного товариства в Ленінграді. Тож не дивно, що саме Петрова обрали як виконавця викриття А. Кримського, якого необхідно було дискредитувати перед усуненням від керівництва Академією. Петров написав на книгу Кримського розгромну рецензію під назвою «Науково-політична діяльність А. Кримського», у якій звинувачував науковця у прихильності до «націонал-ліберальної буржуазії», «маловартісності, безпредметності, бездіяльності», «методологічній і змістовній порожнечі». Рецензія так і не вийшла друком, але Петров виступив із критикою Кримського на одному із засідань Академії, використовуючи для виступу начерк статті. Цей виступ відіграв вагомую роль у процесі

дискредитації Кримського та усунення його від керівництва Академією[24, с. 348-350].

Після «вивчення роботи» ВУАН спеціальною комісією на чолі з Ю. Озерським, діяльність якої була спрямована на виявлення хиб в роботі Академії та подальшої її радянзації, політбюро ЦК прийняло радикальні рішення. Було визнано, що Академія відірвалася від «життя і потреб радянської республіки», а президія ВУАН із роботою не справилася. Тому визнавалось за необхідне негайно переобрати президію ВУАН на чолі із президентом. Остаточна втрата Академією автономії сталась під час перевиборів Президії. А. Кримського не затвердили неодмінним секретарем, втратив свої посади і Єфремов, якого згодом репресують у справі СВУ. Не отримав жодної керівної посади і Грушевський, який після розгромної кампанії в пресі згодом втратив усі академічні пости[29, с. 38-41]. У 1928 р. більшовицькому керівництву вдалося реально здійснити те, що формально було зафіксовано ще у 1921 р., а саме зробити Академію одним із державних відомств.

Під час реорганізації Академії в 1929 і 1930 рр. найбільших змін зазнали комісії та установи, очолювані Грушевським та Кримським. Більшість із них було скасовано або передано під керівництво угодних більшовикам науковців. Як свідчить Н. Д. Полонська-Василенко, у 1929–1930 рр.: «всі наукові установи ВУАН зазнали змін, що спочатку робилися поступово, крок за кроком, аж поки не прийшов час бруталного нищення»[27, с. 163]. Не вдалось уникнути переслідувань і В. Петрову, праці якого стали об'єктами цькування. Коли в жовтні Етнографічна комісія отримала запрошення на з'їзд філологів у Празі, її керівничому Народний комісаріат освіти не дав дозволу на поїздку. На процесі СВУ С. Єфремов, даючи зізнання, серед інших членів антирадянського гуртка згадав і В. Петрова. 1930 р. комісія, що проводила чистку апарату Академії наук, прийшла до висновку про необхідність зняття В. Петрова з посади керівника Етнографічної комісії за допущення «політичних вивихів та перекручень», як у своїх роботах так і в деяких матеріалах комісії. Проте, вердикт був дещо пом'якшений у зв'язку з тим, що В. Петров визнав свої помилки і останнім часом «виявляв громадянську активність». Було прийнято рішення залишити його на керівній посаді наукового співробітника[2, с. 387].

Таким чином, на кінець 1920-х рр. практично усіх представників української етнологічної школи, сформованої протягом попередніх десятиліть, було відсторонено від наукової діяльності та адміністративних посад в Академії наук, або ж поставлено в жорсткі рамки марксистської методології, недотримання яких загрожувало знищенням.

20-ті роки минулого століття історики радянської України звикли називати добою національного відродження. Справді, в умовах лібералізованого, хоч диктаторського політичного

режиму і досить поміркованої економічної політики Кремля творчий потенціал українського народу уперше дістав змогу розкритися у багатьох сферах, зокрема у сфері етнографії. Головним центром етнологічних досліджень в Україні в досліджуваній період стала Всеукраїнська академія наук, її підрозділи та регіональні осередки, а також науково-дослідні кафедри при вищих навчальних закладах. Радянська влада, хоча і сприймала науковців як ворожий соціальний прошарок, усвідомлювала, що функціонування і розвиток науки неможливі без роботи спеціалістів дореволюційної школи. Тому, незважаючи на численні спроби підпорядкувати Академію безпосередньо уряду та обмеження контактів із закордонними науковцями та установами, протягом 1920-1928 рр. українським вченим вдавалось працювати у відносно вільній атмосфері і вивести українську етнологічну науку на якісно новий рівень розвитку.

У досліджуваній період було засновано велику кількість інституцій та регіональних осередків, які займалися етнографічними дослідженнями, зібрано величезний фонд етнографічних матеріалів, опубліковано численні праці, присвячені теоретико-методологічним підходам в етнологічних дослідженнях. Як результат, замість переважно описово-етнографічних праць попередньої доби, заснованих на класичній позитивістській та еволюціоністській методології, з'явилися наукові роботи українських авторів, що відзначалися високим рівнем теоретичного опрацювання матеріалу й нічим не поступалися найвищим світовим стандартам.

Поряд із представниками старої школи упродовж 1920-х рр. навколо установ Всеукраїнської Академії наук сформувалося ціле покоління молодих дослідників-етнологів, серед яких були як блискучі теоретики, так і етнографі-практики. На жаль, на означений період припадає також процес зміцнення диктатури більшовицької влади, поступове посилення тотального контролю над роботою і приватним життям науковців, формування системи, яка невдовзі репресує і знищить практично всю етнографічну школу, що сформувалася у 1920-х рр.

Список використаних джерел та літератури

1. Агатангел Кримський. Нариси життя і творчості / НАН України; Інститут сходознавства ім. А.Кримського / О.Д. Василюк (відп.ред.), Е.Г. Циганкова (передм.). - К. : Видавничий дім "Стилос", 2006. - 563 с.
2. Андреев В. В. Петров: кар'єра українського радянського академічного вченого та відносини з владою (1920-ті – 1941 рр.) / В. Андреев // Історіографічні дослідження в Україні. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2012. – Вип. 22. – С. 681-712.

3. Борисенко В. З історії української етнології // Українська етнологія : Навчальний посібник / За ред. В. Борисенко. – К. : Либідь, 2007. – С. 70-92.
4. Борисенко В. К. Агатангел Кримський як фольклорист і етнограф / Валентина Борисенко // Народна творчість та етнографія. – К., 1991. – № 3. – С. 39-42.
5. Борисенко В. К. На тернистій ниві української етнології: Катерина Грушевська, Ніна Заглада, Лідія Шульгина, Євгенія Спаська, Раїса Данківська, Софія Терещенко / Валентина Кирилівна Борисенко // Українки в історії / За ред. В.К. Борисенко. – Київ : Либідь, 2004. – С. 78-89.
6. Борисенко В. К. Нариси з історії української етнології 1920-1930-х років / Центр українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка / Валентина Кирилівна Борисенко. – К.: Унісерв, 2002. – 94 с.
7. Бухарин Н. И. Экономика переходного периода. Ч. 1. Общая теория трансформационного процесса. - М., 1920. -157 с.
8. Восьмой съезд РКП (б). Март 1919 г. Протоколы - М., 1959. – 602 с.
9. Гомотюк О. Михайло Грушевський – архітектор науки про українство / Оксана Гомотюк // Психологія і суспільство. – 2010. – № 2. – С. 26-52.
10. Горленко В., Кирчів Р. Історія української етнографії / Володимир Горленко, Роман Кирчів. – К.: ПоліграфКончалтінг, 2005. – 400 с.
11. Гримич М. Метод, методика та методологія в сучасній етнологічній науці /М. Гримич // Етнічна історія народів Європи. 2006. – Випуск 21. – С. 5-9.
12. Грушевська К. Два центри етнологічної науки (З подорожніх вражень)/ Катерина Грушевська // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – 1928. – Вип. 2-3. – С. 81-96.
13. Грушевський М. С. Відродження французької соціологічної школи / Михайло Сергійович Грушевський // Первісне громадянство. – 1926. – № 1-2. – С. 113-117.
14. Гуржій О. І., Парахіна М. Б. Етнологічні осередки України в 20-х на початку 30-х років ХХ ст.: Нарис діяльності / НАН України; Інститут історії України / Олександр Іванович Гуржій, Марія Богданівна Парахіна. - К. : Ін-т історії України НАН України, 2004. – 248 с.
15. Історія Національної академії наук України. 1924-1928 : Документи і матеріали / упоряд. В. А. Кучмаренко [та ін.] ; відп.ред. О. С. Онищенко [та ін.]; НАН України. Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського. – К.: [б.в.], 1998. – 762 с
16. Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля / Георгій Касьянов. – К. : К–Едмонтон.: Глобус, ВІК, Канадський інститут українських студій Альбертського університету, 1992. – 176 с.
17. Красніцька Н. Внесок М.С. Грушевського в інтеграцію української етнології у європейський науковий простір 20-х рр. ХХ ст. / Наталія Красніцька // Етнічна історія народів Європи. – 2011. – №36. – С. 102-108
18. Ленин В. Полное собрание сочинений. – Том 36. – Москва, 1974. – 741 с.
19. Ленин В. Полное собрание сочинений. – Том 37. – Москва, 1969. – 748 с.
20. Матяш І. Б. Катерина Грушевська: Життя і діяльність / Ірина Борисівна Матяш. – К. : Україна, 2004. – 240 с.
21. Матяш І. Б. “Первісне громадянство” – перший науковий етнографічний часопис в Україні 20-х років ХХ ст. (за матеріалами архівного фонду) / Ірина Борисівна Матяш // Рукописна та книжкова спадщина України: Археогр. дослідження унікальних арх. та бібл. фондів. – К., 1996. – Вип. 3. – С. 213–220.
22. Музиченко С. Етнографічна Комісія ВУАН (1921-1933) / С. Музиченко // Нариси з історії української етнології 1920-1930-х років / Центр українознавства Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка / Валентина Кирилівна Борисенко. – К. : Унісерв, 2002.
23. Музиченко С. М. Новим життям народжений (Про Бюлетень Етнографічної Комісії ВУАН) / С.М. Музиченко// Народна творчість та етнографія. – 1971. – № 5. – С. 39-41.
24. Павличко С. Орієнталізм, сексуальність, націоналізм. Складний світ Агатангела Кримського/ Соломія Павличко. – Київ: Основи, 2016. – 398 с.
25. Парахіна М. Б. Внесок наукових товариств при ВУАН у розвиток етнологічних досліджень у 20-х - на початку 30-х років ХХ ст. / Марія Богданівна Парахіна // Український історичний журнал. - 2002. - № 6. - С. 32 – 41.
26. Парахіна М. Б. Діяльність етнологічних центрів Всеукраїнської Академії наук у 1920-х - на початку 1930-х років: дисертація канд. іст. наук: 07.00.05 / Марія Богданівна Парахіна // Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 209 с.
27. Полонська-Василенко Н. Д. Українська Академія наук : Нарис історії / Н. Д. Полонська-Василенко. – К.: Наук. думка, 1993. – 416 с.
28. Репресоване краєзнавство (20-30-і роки) / Інститут історії України; Всеукраїнська спілка краєзнавців; Міністерство культури України. - К. : Рідний край, 1991. - 478 с.
29. Суспільство і влада в радянській Україні років непу (1921–1928). Колективна монографія. – Том 2 / Відп. ред. С. Кульчицький; Авт. кол.: Л. В. Гриневич, Т. М. Євсєєва, Г. Г. Єфіменко, А. М. Киридон, С. В. Кульчицький, С. Р. Лях, В. І. Марочко, О. М. Мовчан, І. Є. Ніколаєв, Р. Ю. Подкур, Я. Л. Примаченко, О. Л. Рябченко, О. В. Юркова, Л. Д. Якубова. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2015. – 599 с.
30. Тимошенко С. Воспоминания / С. Тимошенко ; [авт. послесл. Г. С. Писаренко]. – Изд. 2-е. – Киев: Наукова думка, 1993. – 424 с. :ил.

31. Українська етнологія у європейському контексті (друга половина XIX ст. - 20-ті рр. XX ст.) / Капелюшний В. П., Казакевич Г. М., Чернишук Н. В. – Вінниця: [Нілан-ЛТД], 2013. – 209 с. : фот.

32. Чернишук Н. (Красніцька Н.) Теоретико-методологічна дискусія в українській етнологічній періодиці другої половини 20-х рр. XX ст. / Наталія Володимирівна Красніцька // Гілея: Науковий вісник. – 2012. – Вип. 61. – С. 167-171.